

РЕЦЕНЗИЯ

за представените трудове от доц. д-р Ивайла Любомирова Попова за участие в конкурса, обявен от катедра Стара история, тракология и средновековна история при ИФ на СУ „Св. Климент Охридски“ в ДВ бр. 50/ 15.06.2018, за заемането на академичната длъжност професор по професионално направление 2.2. История и археология (Средновековна история – Европейският Югоизток видян от Запада)

Рецензент: доц. д-р Пенка Стилиянова Данова/ ИБЦТ – БАН

За участие в конкурса за заемане на академичната длъжност професор доц. д-р Ивайла Попова, единствен кандидат, е представила монографичното изследване „Средновековните Балкани през погледа на европейски пътешественици (XIV–XV в.)“, София: Издание на КМНЦ при БАН, 2018, 253 с.; 31 студии и статии, написани в периода след конкурса и за доцент, от които 29 излезли от печат и две под печат с авторска справка за научните приноси на монографията и споменатите студии и статии; както и информация за всички свои научни публикации, за участия в международни и други научни форуми, за ръководство и участие в научноизследователски проекти, цитирания и лекционни курсове и съавторство в учебно пособие.

Монографичното изследване „Средновековните Балкани през погледа на европейски пътешественици (XIV–XV в.)“ е оригинален научен труд, който включва анализ и текстове за Балканите от тридесет и пет пътувания на европейци през Късното средновековие. Значителна част от този наративен изворов материал за първи път се въвежда в научно обращение в контекста на монографията. Във *Въведението* (25–31) Попова прави уточнение, че става дума за пътеписни текстове в превод от латински, старонемски, старофренски, холандски, английски и италиански език. Самият превод на текстовете е съществен принос, тъй като не само старинните езикови форми, но преди всичко установяване съдържанието на реалиите представлява сериозна спънка за превода и се нуждае от коментар и пояснения. Пак там е направена социална характеристика на пътешествениците. Дава се характеристика на пътеписите – нарративни извори, обогатени с голяма доза субективизъм, но разкриващи нередко характерни особености на посетените земи и народи, каквито в

официални документи или други наративи не се откриват. Попова изтъква, че голяма роля за оформяне на съдържанието на пътеписа изиграват целта и мотивите, поради които е предприето пътуването, както и политическата обстановка, в която то е осъществено.

Голяма част от включените в монографията пътеписи са дело на божигробски поклонници (27 от общо 35 пътувания), което предопределя до известна степен повишения интерес на пътеписците към обекти на култа (църкви, манастири, свети мощи и други). Поклонниците достигат Светите места по определени от традицията маршрути по суша и по море. Става дума за плавания от Венеция покрай западното крайбрежие на Балканския полуостров до Модон и Корон в Пелопонес, а оттам през островите Крит и Родос до сирийските пристанища или директно до делтата на Нил. Друг морски маршрут е от Константинопол покрай анатолийското крайбрежие до Родос. В този случай сухоземният маршрут до, или от Константинопол при път на връщане, включва прекосяване на Диагоналния път от Белград до Цариград. Във включените в монографията поклоннически и други пътеписи не липсват и други маршрути през Балканите или покрай морското крайбрежие на Егейско море. Прави впечатление отсъствието на описания на плавания покрай източното крайбрежие на Балканския полуостров, което несъмнено се дължи на посочената тежест, която в монографията се отдава на поклонническите пътувания.

В началото на книгата (7–24) Попова е включила списък на използваните извори, изследвания и интернет източници. Те в съчетание с *Биографиите на пътешествениците* (33–68) хвърлят светлина върху въпроси, свързани с езиковата вариативност на пътеписа, наличието или отсъствието на съвременни критични издания и степента на проучване на текстовете. Освен това в тях се откриват сведения за личната култура на пътешествениците, тъй като понякога разполагаме с повече от един текст или един пътешественик за едно и също пътуване (напр. Леонардо Фрескобалди и Симоне Сиголи, 1384 г.; Бонсиньоре Бонсиньори и Бернардо Микелоци от 1497–1498 г. и други).

Сведенията от пътеписните извори са групирани по тематика и са представени в съпоставителен план в четири глави.

Първата глава на монографията (69–107) включва сведения за географията, историята и археологическото наследство на Балканите, отразени в

европейски пътеписи от XIV–XV столетия. Пътешествениците са добре запознати с моретата и земите, които им предстои да прекосят (с. 69). Тази констатация е подчертано вярна относно морските маршрути и макротопонимите. Не бива да се забравя, че за венецианците, на чиито кораби нерядко пътуват поклонниците, Адриатическо море е *Mare nostrum* („нашето море), наименование използвано и за Тиренско море от генуезките мореплаватели, както и за целия басейн на Средиземно море) или *il Golfo* (Залива). Освен това божигробските поклонници са запознати с опита на своите предшественици. Впечатленията им на очевидци обаче разкриват нови и свежи наблюдения както за политическата обстановка в страната, която посещават, така в някои случаи обогатяват географската номенклатура (виж например с. 86–87 и отличния анализ в бел. 79)¹.

Пътешествениците от Късното средновековие се занимават и с миналото на земите, които посещават. Приведените от Попова пътеписни сведения разкриват сериозния им интерес на първо място към паметниците от античността (гробници, амфитеатри, древни храмове и други). Това се отнася както за малки селища и градчета, така най-вече за големите градове, в които пътниците отсядат за повече дни (Константинопол, Адрианопол, Филипопол) или държат изключително много лично да посетят (Коринт, Негропонте или Атина в описанието на Николо от Мартони). Присъствието на тези свидетелства в някои ранни пътеписи от Четиринадесетото столетие за сетен път разкриват несъстоятелността на тезата, наложена от романтичната историография, че интересът към античността в Западна Европа се бил пробудил едва в епохата на Хуманизма и Ренесанса. Паметниците на античността, осеяли един широк ареал от Стария свят, от Адриановия вал до Оксус/ Амударя са били предмет на нестихващ интерес и през Средновековието.

Втората глава е посветена на европейския поглед върху градовете на Балканския полуостров през разглеждания период (109–169). Тук в съпоставителен план спрямо един и същи обект са представени сведения за градоустройството. Дадени са описания на улици и сгради, сведения за укрепителната система, за водопроводи и корабостроителници в пристанищата.

¹ На с. 88 неидентифицираният град Синкамбре, споменат от Жил льо Бувиер, наречен Бери. Трябва да става дума за Сикамбрия предвид формата, под която се появява името на Дубровник – Рагозне. Възможно е да се отнася за гр. Будва, чието средновековно наименование е сходно или идентично с това на гр. Буда/ Сикамбрия.

Обемът от пътеписна информация нерядко се определя от значимостта на града, както и от времето, с което посетилият разполага, за да го обиколи и опознае. Затова в главата се натъкваме на пространни описания на Дубровник с неговата градоустройствена, но и административна система (124–132). Много добър е анализът на сведенията за Константинопол, който е един от най-важните градове на Изтока, посетен от божигробски поклонници, но също така разглеждан и от дипломати, военнопленници и други (147–158). В анализа си Попова е отделила място и на значими области на Балканския полуостров като Романия/ Румелия, а също и на градовете в българските земи, разположени по Диагоналния път и в „другата“ България, т.е. в Македония (158–169).

В трета глава (171–210) са анализирани и съпоставени сведения, свързани с църкви, реликви и свети мощи, с обичаите и езика на населението. Описанието на мощи и реликви, на чудесата, които те вършат, са характерни за поклонническите пътеписи, някои от които съдържат подробни описи на мощите, предмет на поклонение и почитание. Твърде интересен е фактът, че пътешествениците охотно разказват не само легендите, свързани с чудесата на светците, но и всякакви градски легенди, научени от техните гидове по време на обиколките на градовете и „туристическите“ обекти. Тези легенди обогатяват представите ни за духовния мир на средновековния човек. Някои пътешественици се спират по-подробно на теми като сватбени и погребални обичаи, на религията и особеностите на езиците. Макар и рядко те подготвят кратки „разговорници“, които да послужат на следващи пътници при контактите им с местното население, какъвто е случаят със словниците на албански, турски, гръцки и други езици, излезли изпод перото на Арнолд фон Харф.

Във фокуса на четвъртата глава са сведенията за населението на Балканския полуостров, по островите в Адриатическо и Йонийско море и големите острови в Източното средиземноморие, както и информацията за неговия поминък (211–238). Попова се е спряла на етническата характеристика на това население, свързана с преобладаващия език – славяни, говорещи славянски във вътрешността на полуострова и по крайбрежието на Склавония/ Далмация, последвани в южна посока от албанци, гърци по островите и в Морея/ Пелопонес както и по-нататък съобразно с морските маршрути. Посочено е източноправославното вероизповедание на гърците в противовес на

официалния език и религия на местните венециански власти. Изтъкнат е фактът, че през XV век поклонниците говорят вече и за турците, които се превръщат в част от местното балканско население. Привеждат се интересни сведения за малцинствените групи на евреи и цигани в Пелопонес.

Редом със сведенията, отразяващи традиционни отрасли на стопанството (зърнопроизводство, винарство, овощарство, скотовъдство, риболов), тук са включени и данни за копринарството, за търговията, за цените на съестните продукти и други.

Забележително е и *Приложението*, включено в монографията, посветено на трудностите, с които пътешествениците се сблъскват по пътя (239–246). Става дума за сведения за болестите; за безветрието или бурите по време на плаване и за възникналия именно в разглеждания от Попова период *турски страх*, който ще тревожи духа на европееца и през последващите столетия.

В *Заключението* и в резюмето на английски език (247–253) се правят обобщения на представените в книгата сведения на европейски пътешественици.

Монографията на Ивайла Попова разширява изворовата база на българската историография с нови, непознати или слабо известни сведения на европейски пътешественици от Късното средновековие, свързани преимуществено с пътувания на божигробски поклонници до Светите места. Представените и анализирани текстове позволяват да се правят сравнения и анализи не само по отношение на българските земи, но и в един по-широк общобалкански и източно средиземноморски ареал. Книгата е добра отправна точка за работа с наративи, съдържащи пътеписна информация, която несъмнено ще бъде разширена с привличане на нови текстове. Това се отнася както за представените маршрути и теми, така и до включването на пътеписи за Източното Черноморие. При работата със старите текстове изследователката е трябвало да разрешава редица сложни проблеми, свързани с идентификацията на топоними, ороними, хидроними и други, които досега не са били предмет на изследване у нас, тъй като се отнасят до земи и морета, разположени далече от българските. С тази задача тя се е справила отлично. Като илюстрация за сложността при превода на пътеписна книжнина от Късното средновековие и Ранното ново време ще посоча само латинското заглавие, с което по силата на традицията в издаване на извори е обрмен първият том от поредицата „Чужди

пътеписи за Балканите“. „Френски пътеписи за Балканите XV–XVIII в.“ на Б. Цветкова са представени като *Peregrinatores francogallici de terris Haemo adiacentibus narrantes*. Ако последното преведем дословно на матерен език, ще се получи „Франко-галски пътешественици, разказващи за земите, околни на Хемус“. Това е само един забавен щрих – илюстрация на сложните проблеми, които е трябвало да разрешава Ивайла Попова при работа с текстове, произхождащи от една все още преобладаващо латиногласна Западна Европа, в която народните говори си пробиват път в книжнината.

Представената авторска справка за приносите на монографията и 31 студии и статии, написани и отпечатани след заемането на академичната длъжност доцент, вярно отразява съдържанието и приносите на кандидата.

Уверението на отдел „Библиотечно-информационно обслужване“ на Университетската библиотека при СУ за намерени индексирани и цитирани публикации на автора, без автоцитирания (2, 18), както и списъкът на забелязани по традиционния начин цитирания (26) разкриват добрата видимост на авторката в международен и национален план. Те, както и останалата изискуема информация, окръглят представата ми за Ивайла Попова като утвърден балканист-медиевист.

В заключение ще изтъкна, че разгледаната монография, представените научни студии и статии, справки за приноси, цитирания, участия в научноизследователски проекти в качеството на ръководител или член на колектив, информацията за участия в международни и национални научни форуми, за водени университетски курсове ми дават основание да дам ПОЛОЖИТЕЛЕН ВОТ за кандидатурата на Ивайла Любомирова Попова в конкурса за заемане на академичната длъжност професор по професионално направление 2.2. История и археология (Средновековна история – Европейският Югоизток видян от Запада).

София, 20 ноември 2018 г.

Подпис: